

طراحے منظر شهری

رضا سیروس صبری

۱۳۹۳

www.ketab.ir

سرشناسه: صبری، رضاسیروس، ۱۳۳۳ .
 عنوان و نام پدیدآور: طراحی منظر شهری / رضاسیروس صبری ؛
 [برای] سازمان زیباسازی شهر تهران .
 مشخصات نشر: تهران: هنر معماری قرن، ۱۳۹۳ .
 مشخصات ظاهری: ۲۷۶ ص.
 شابک: ۴-۴۷-۷۰۴۸-۶۰۰-۹۷۸-۲۸۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 موضوع: طراحی منظر
 موضوع: زیباسازی شهری
 موضوع: معماری — زیبایی شناسی
 شناسه افزوده: سازمان زیباسازی شهر تهران
 رده بندی گگره: ۱۳۹۳ ط ۴ ص ۲ / SB۴۷۲/۴۵
 رده بندی دیویی: ۷۱۲/۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۶۷۳۴۴

عنوان کتاب: طراحی منظر شهری
 ویراستار: بهرام فرهمندپور
 نمونه خوان: سمیرا امیری
 صفحه آرای: رضا دهلشتی
 تاریخ نشر: نوبت اول، ۱۳۹۳
 ناشر: هنر معماری قرن
 شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
 شابک: ۴-۴۷-۷۰۴۸-۶۰۰-۹۷۸
 قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال

حق چاپ و نشر این کتاب متعلق به سازمان زیباسازی شهر تهران بوده و
 هرگونه کپی یا نقل مطالب بدون اجازه پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

۵	سخن آغازین
۷	پیش‌گفتار
۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: تاریخچه منظر شهری
۴۱	فصل دوم: حیطه‌های نظری - دیدگاه‌ها و مفاهیم
۷۱	فصل سوم: مطالعات و تحلیل بصری در منظر شهری
۱۰۳	فصل چهارم: ارزش‌های بوم‌شناسانه منظر شهری
۱۳۵	فصل پنجم: تأثیر دسترسی‌ها و خودرو در منظر شهری
۱۷۵	فصل ششم: ابزار دخالت در منظر شهری
۲۱۱	فصل هفتم: توصیه‌هایی در حیطه هویت و فرآیند طراحی منظر شهری
۲۲۷	فصل هشتم: نمونه پژوهش‌ها و پروژه‌های منظر شهری
۲۵۰	کتابشناختی

سخن آغازین

شهر تهران در روند توسعه دهه‌های اخیر رشد فراوانی را تجربه کرده است. این شتاب از یک سو حاصل پاسخگویی به نیازهای شهروندان است و از سوی دیگر شهری فاقد حس مکان را به ارمغان آورده است. بازگرداندن کیفیت و هویت به شهرمان شناختی عمیق از وجوه مختلف نسبت به شهر تهران را ضروری می‌سازد تا در پاسخ به بحران‌های ناشی از این پیامدها، مفاهیم و گرایش‌های تازه‌ای برای توسعه آینده که متضمن کیفیت زندگی شهری باشد مطرح شود. منظر شهری از جمله این حیطه‌های دانش است.

منظر شهری توجه به اهداف بوم‌شناسانه و بروز فعالیت‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی در توسعه‌های شهری را در دستور کار خود قرار می‌دهد. امروزه این عقیده وجود دارد که بقای شهرها، نه در مبارزه با طبیعت، بلکه در آشتی و انسجام با نیروهای آن نهفته است. سیمای شهرها به بهترین شکل بیان‌گر هویت کالبدی و بصری آنها برای درک کارکردهایشان بوده است، در حالی که عناصر و فضاهای عمومی شهرها مان فاقد چنین هویتی در چهره و منظر خود هستند. به بیان دیگر سیمای بیرونی عناصر شهری امروز همچون گذشته دارای تصویری شفاف و خوانا نیست و به راحتی با مشاهده خصوصیات حجمی و شکلی‌شان کارکرد و هویت آن قابل لمس نمی‌باشد.

کشور ما یکی از غنی‌ترین سرزمین‌ها از نظر بهره‌مندی از میراث و دستاوردهای فرهنگی است و از نمودهای این میراث، شهرسازی و منظر شهری ویژه و شناخته شده ما در سطح جهانی است. در ساختن شهرها و سیمای آنها نیازمندیم که هویت گذشته و امروزین را بازشناسیم و آن را تعریف کنیم. امروزه هویت شهری، همچون حلقه‌ای گم شده است و شهرها و سیمای آنها نه بر پایه هویت اصیل خود، بلکه بر پایه تقلیدهای بدون اندیشه از مظاهر غربی و الگوهای مدرن، بدون توجه به الگوهای بومی، در حال شکل‌گیری و گسترش است.

رسالت سازمان زیباسازی شهر تهران در حیطه منظر شهری، این سازمان را بر آن می‌دارد که به پژوهش‌هایی با رویکرد میان‌دانشی برای شناخت عمیق مسائل روی آورد و با درک درست از معضلات پیچیده شهری در ارائه پیشنهادات کاربردی برای بهبود منظر شهری پیش قدم باشد. کتاب طراحی منظر شهری موضوعاتی را معرفی و بررسی می‌نماید که توجه به آن‌ها زمینه‌ساز حیات مدنی در شهر است. شهر به عنوان تبلور کالبدی آمیزه‌ای از فرهنگ و طبیعت، هویتی خاص خود دارد. شهروندان با پشتیبانی مدیریت شهری در تجلی این هویت نقش مهمی به عهده دارند. این کتاب با طرح مطالب ارزنده در حیطه‌های ماهوی و رویه‌ای برای ارتقای کیفیت منظر در عرصه عمومی شهر رویکردی مطمئن ارائه می‌کند. آقای دکتر رضا سیروس صبری، استاد دانشگاه‌های ورجینیا، شهادت و سیستم ایالتی کالیفرنیا، با تکیه بر تجربیات دانشگاهی و حرفه‌ای خود این کتاب را تألیف نموده و به علاقمندان اعم از پژوهشگران و مدیران شهری عرضه داشته‌اند. معرفی مبانی نظری، فرایند طراحی و ابزار طراحی منظر شهری می‌تواند برای دست‌اندرکاران در این حوزه راهگشا باشد.

سازمان زیباسازی شهر تهران تلاش دارد با ارائه این اثر ارزشمند، پیوندی کاربردی میان حوزه‌های دانشگاهی و مدیریت اجرایی شهر برقرار سازد. امید است بیش از پیش شاهد این همدلی در تصمیم‌سازی برای حل مشکلات شهر تهران باشیم.

جمال کامیاب

مدیر عامل سازمان زیباسازی شهر تهران

پیش گفتار

منظر شهری از موضوعات مهم در زمینه معماری منظر است و به چند دلیل نیاز به بررسی فراوانی دارد؛ یکی اینکه، به پدیده‌ای چون شهر مربوط می‌شود؛ دیگری اینکه، موضوعی میان‌دانشی است و آخری اینکه، زمینه‌ای بکر در جامعه امروز ما محسوب می‌شود. ارتقاء کیفیت زندگی شهری مرهون توجه به زمینه‌هایی است که موجب بهبود هویت، شرایط ادراک و خوانایی شهر شوند. منظر شهری در حیطه‌ای تعریف می‌شود که کلیه این موارد نظام اصلی اهداف آن را تشکیل می‌دهد.

شهر ارزانده‌ترین دستاورد هنری انسان است. هماهنگی میان فرهنگ و طبیعت بر غنا و کیفیت شهر می‌افزاید. ساحتی از منظر شهری شامل توجه به خرداقلیم برای آسایش ذهنی و بصری شهروندان است که یکی از مولفه‌های شکل دهی به ادراک عرصه عمومی شهر است. مشکل اصلی در زمینه قابلیت درک طبیعت از سوی افرادی است که بیشتر تجربیات اولیه زندگیشان را در محیط‌های انسان‌ساخت سپری کرده‌اند. بنابراین ارتباط تنگاتنگ محیط شهری و طبیعت برای زندگی شهری ضروری می‌نماید.

معمولاً در دانشکده‌های مربوطه، برای آشناساختن دانشجویان با موضوع منظر شهری، پروژه‌ای را در این عرصه تعریف می‌کنند. زمینه لازم نیز با معرفی فهرست کتاب‌های مورد مطالعه ایجاد می‌شود. سپس پژوهشگر می‌تواند به راحتی اطلاعات به دست آمده را بنابه سلیقه و نیاز خود- با شرایط پروژه وفق دهد. متأسفانه در شرایط حاضر دانش پژوهان ما؛ اولاً با دسترسی محدود به منابع منظر شهری و ثانیاً درک تجربه‌ای که عموماً در جوامع غربی تدوین یافته است و ثالثاً عدم آشنایی لازم با پیشینه و زبان مربوطه، اطلاعات جامعی در اختیار ندارند. بنابه همین ضرورت، مقدمات این پژوهش از چند سال پیش فراهم شد؛ هنگام تدریس در کارگاه منظر شهری دانشگاه شهید بهشتی و با توجه به کمبود منابع مطالعاتی برای دانشجویان، شروع به گردآوری منابع لازم کردم. برای یافتن

منابعی در سطح آکادمیک در انجمن معماران منظر آمریکا^۱ که مسئولیت تأیید برنامه‌های آموزشی^۲ دانشکده‌های معماری منظر را در آمریکای شمالی برعهده دارد، به جستجو پرداخته و با ورود به پایگاه اطلاع‌رسانی آن انجمن و یاری معاون آموزشی این مؤسسه به بسیاری از کتاب‌های مورد نظر دسترسی یافتیم.

موضوعات اصلی این کتاب که از مطالعات آکادمیک و حرفه‌ای نگارنده حاصل آمده شامل موارد تاریخی، زمینه‌های نظری، عناصر تشکیل دهنده، و روند طراحی می‌باشند. نگارنده این تحقیق را گام نخستین برای ساختن شالوده‌ای می‌داند که مورد نیاز دانش پژوهان و متخصصان معماری منظر برای مواجهه با موضوع منظر شهری است. پژوهشگران و علاقمندان می‌توانند بر این توشه اطلاعاتی بیافزایند و این مطالعات بخشی از ادراک و تجربیات شخصی‌شان شود تا در مواجهه با پروژه‌های مربوطه هر کشورمان ابزار لازم را در اختیار داشته باشند. شهرهای ما امروز بیش از همیشه نیازمند یک نگرش کیفی به منظر شهری هستند. دستاورد چنین رویکردی در هویت بخشی به شهر و برون‌ریزی حیات مدنی در آن نقش بسیار مهمی ایفا می‌نماید. برای به‌ظهور رسیدن توانایی‌های بالقوه شهر در حیطه منظر شهری باید جستجوی خود را نه در بیرون بلکه از درون آغاز نمود. گذر زمان همان اندازه انسجام شهرهای ما را از هم گسیخته که رشد بی‌رویه آن خاطرات را از شهر زدوده و شهری بی‌خاطره، بی‌هویت و بی‌شخصیت را به شهروندان عرضه می‌کند. آنچه این پژوهش در دستور کار خود قرار می‌دهد جزء گام‌های نخستین برای تجدید حیات مفهوم مدنی شهر و فرهنگ شهری است. تجدید حیات که به همان اندازه از گذشته و سابقه فرهنگی شهر که از زمینه‌های نوین امروزی آن متأثر است.

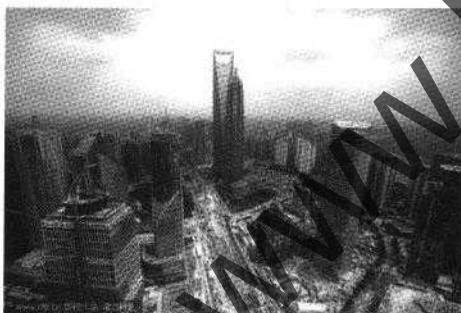
دکتر رضا سیروس صبری

استاد دانشگاه سیستم ایالتی کالیفرنیا

ویرجینیا تک و شهید بهشتی

مقدمه

تحقیق درباره رفتار انسان در زمینه اوقات فراغت، نشان‌دهنده فرار مردم از شهر برای دستیابی مجدد به طبیعت است. رفتار انسان نیز در طبیعت، به‌موجب تأثیر زندگی در شهر، تغییر کرده است. انسان در طبیعت، رفتاری بسیار محدود از خود نشان می‌دهد و کاملاً از مزایای طبیعی که در ارتباطی عمیق حاصل می‌آید، محروم می‌ماند. زندگی کاملاً مجزا از طبیعت که در شهر فراهم آمده، در حال تغییر روحیه انسان است. شرایطی که طبیعت را با شهر آشتی دهد- اگر چه، به احتمال قوی بخش آموزشی و فرهنگی را نیز با خود همراه خواهد کرد- ممکن است باعث شود افرادی که ریشه فرهنگ روستایی خود را در کوران زندگی شهری و تغییر معیارها باخته‌اند، دوباره با طبیعت هماهنگ شوند و از آن لذت ببرند.

تصویر سمت راست^۱، نشان‌دهنده جدایی انسان از شهر (نمایی از فیلم استاکر) و تصویر سمت چپ^۲، کلان‌شهری است در چین، گرفتار مشکل عدم ارتباط با طبیعت (بیماری شهری) که از غرب سرایت کرده (به ترتیب برگرفته از تارنمای هنرمند و تارنمای چاینادیالوگ)^۳.

گفته‌اند شهرنشینان بیش از سایرینی که در محیط‌های غیر شهری زندگی می‌کنند، از محیط

1 . Tarkovskii's Stalker (1979)

2 . Zhang Chuanwen 2010

3 . www.chinadialogue.net

طبیعی و سبز لذت می‌برند. شاید ضرب‌المثل دوری و دوستی مصداق همین مدعاست؛ مردمی که در ده زندگی می‌کنند، از تعطیلات شهرنشینان که صرف ماهیگیری، شکار، زندگی در طبیعت،^۱ باغبانی، ... می‌شود، برخلاف زندگی در ده که با سرعتی کند و آرام و متفاوت از زندگی شلوغ و پرسرعت شهری در فضای باز و در رابطه با طبیعت بی‌کران می‌گذرد و همگی جزئی از زندگی روزمره آنهاست، تعجب می‌کنند؛ چون مدعی‌اند اگر تعطیلات بدین منظور است، نیازی به آن ندارند.^۲

احساس تعلقی که نیاز انسان امروزی است ریشه‌ای دارد که به طبیعت و مظاهر آن متصل می‌شود. چنین موارد طبیعی‌ای است که کیفیت روستایی را شامل می‌شود. این احساس، بخشی از تعریف کیفیت زندگی را نیز دربر می‌گیرد. زمانی که در دل شهر فضای طبیعی و سبز، در رابطه با طبیعت بکر ایجاد شده باشد، مردم با حضور در آن حس می‌کنند برای مدت کوتاهی هم که شده از فضای شهری کاملاً دورند. این احساسی است که سنترال پارک در دل نیویورک^۳ به شهروندان القا می‌کند و برای همین، کیفیت فضای مطلوبی را ارائه می‌دهد.

در یک پژوهش مستند از سوی استفان و راشل کاپلان^۴ تصاویر طبیعت سبز و محیط انسان‌ساخت در اختیار تعدادی از مردم گذارده شد. از پنجاه و شش اسلایدی که در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار دادند، اسلایدهایی که تحت عنوان طبیعت بود، بیش از اسلایدهای مربوط به محیط ساخته‌شده از سوی انسان، انتخاب شد. این تصاویر طبیعی شامل عکس‌هایی از گلخانه، چمن و درخت، کوچه‌باغ آسفالت‌نشده در مجاورت باغ و امثال آن بود. تصاویر انسان‌ساخت شامل خیابان‌های مرکزی شهر، گوشه‌های ترافیکی و ساختمان‌های بلند می‌شد. تنها تصویری از این گروه که به اندازه تصاویر طبیعی، امتیاز آورد، چند درخت را در پارک شهری در کنار ساختمان بلند شهری نشان می‌داد.^۵

1. camping

2. Humanscape-Environment for people, Rachel Kaplan 1975

3. Central Park, New York City

4. Stephen and Rachel Kaplan

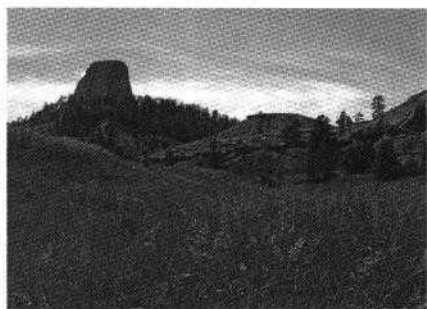
5. The Green Experience 1975- Rachel Kaplan

تصویر سمت راست، طبیعت را به طور کامل و تصویر سمت چپ، تعدادی ساختمان بلند و درختانی را که در گوشه قرار گرفته اند، نشان می دهد (برگرفته از تارنمای سنترال پارک).

سی سال بعد، با اینکه بسیار مشکل بود، همان گروه پاسخگو را پیدا کردند و از نو در پرسش و پاسخ شرکت دادند. سی و پنج نفر از آنها در این پاسخگویی شرکت کردند. در بین دیگر پرسش ها همان اسلایدهای سی سال قبل نیز گنجانده شد. نتیجه نیز مانند بار اول و حتی با تأکید بیشتر، بر تأیید محیط طبیعی بود؛ یعنی عناصر طبیعی در منظر، از موارد ترجیح داده شده از سوی مردم است.

درباره محیط طبیعی؛ آنچه کیفیت منظر را بالا می برد و به آن غنا می بخشد، احساس رمز گونه محیط است. راه های مختلفی برای دستیابی به این کیفیت وجود دارد؛ برای مثال، یک جویبار که در مسیرش از دید خارج می شود و حتی یک منظره که در پشت شاخ و برگ درختان به سختی قابل تشخیص است، کیفیتی است که انسان را تشویق به کشف و دانستن بیشتر می کند. چنین مناظری انسان را وادار می کند زاویه دیدش را تغییر دهد و عمیقاً وارد منظر شود. این رویکرد، منظر را به صورت منظره نمی پندارد؛ بلکه پدیده ای است برای تعامل که انسان نیز جزئی از آن محسوب می شود.

تصویر سمت راست، طبیعت رمز گونه و بکر و تصویر سمت چپ، طبیعت انسان ساخت را نشان می دهد (برگرفته از تارنمای تلگراف).

باید دانست که رمز و راز، یکی از مشخصه‌های طبیعت در تقابل با شهر نیست. آن‌طور که کالن پیشنهاد می‌کند: رمز، کیفیتی است که لازم است در طرح‌های شهری به آن توجه شود.^۲ در مجتمع‌های خرید^۳ بسیاری از این مفاهیم در خدمت جذب مردم به مراکز خرید و بالابردن کیفیت تجربه فضایی قرار می‌گیرند؛ از جمله، به‌وجود آوردن دید وسیع و طویل با تغییر سطح، رمز و محدوده تعریف شده است. اما مناظر طبیعی، بسیار راحت با مفاهیم رمز تطابق پیدا می‌کنند. این کتاب در هشت فصل اصلی شکل گرفته است و شامل تاریخچه منظر شهری، حیطه‌های نظری - دیدگاه‌ها و مفاهیم، مطالعات و تحلیل بصری در منظر شهری، ارزش‌های بوم‌شناسانه منظر شهری، تأثیر دسترسی‌ها و خودرو در منظر شهری، ابزار دخالت در منظر شهری، توصیه‌هایی در حیطه هویت و فرآیند طراحی منظر شهری و نمونه پژوهش‌ها و پروژه‌های منظر شهری می‌شود. نظم حاصل در موضوعات این کتاب، سمت و سویی گرفته است که کاربرد آن را به عنوان منبع مطالعاتی برای بررسی و طراحی یک پروژه منظر شهری، فراهم می‌آورد.

تصاویر بالا نشان‌دهنده موضوعات متنوعی است که در تعریف منظر شهری به درک ما به عنوان یک حوزه میان‌دانشی، یاری می‌رساند (برگرفته از تارنمای سازمان مشارکت منظر شهری اروپا^۴).

1. Mystery
2. Cullen 1961
3. Shopping Malls
4. European Urban Landscape Partnership